

Kamusal Alan, Sessizlik ve İtaatsizlik: Kadınların Politik Varlığı

Ruşen Seydaoğlu

Demokratik Toplumu
Düşünürken; Kuram-
Eylem Olarak Sivil
İtaatsizlik ve Kadınlar

Kibriye Evren

Rosa'dan Sakine'ye, Kadınların
Sivil İtaatsizlikle Ördüğü
Direniş Ahlakı

Iran Team

İranlı Kadınlar, Sivil İtaatsizlik
ve Jina Mahsa Emîni'nin
Ölümünden Sonra Yaşanan
Değişimler / Çeviri

Oya Açı

Yeni 15-16 Haziran'lar
Mayalanıyor

Berfin Emektar

Kadın Yazarların Tiyatrodaki
Devrimi



İÇİNDEKİLER

- 1** **Demokratik Toplumu Düşünürken; Kuram-Eylem Olarak Sivil İtaatsizlik ve Kadınlar***
Ruşen Seydaoğlu
- 7** **Rosa'dan Sakine'ye, Kadınların Sivil İtaatsizlikle Ördüğü Direniş Ahlakı**
Kibriye Evren
- 15** **İranlı Kadınlar, Sivil İtaatsizlik ve Mahsa Amini'nin Ölümünden Sonra Yaşanan Değişimler**
Iran Team (Çeviri)
- 19** **Yeni 15-16 Haziran'lar Mayalanıyor**
Oya Açan
- 24** **Kadın Yazarların Tiyatrodaki Devrimi**
Berfin Emektar

Demokratik Toplumu Düşünürken; Kuram-Eylem Olarak Sivil İtaatsizlik ve Kadınlar*

Ruşen Seydaoğlu-15 Haziran 2025



2013'te Nusaybin'de Suriye sınırına yapılan 'güvenlik duvarı'nı protesto eden Nusaybin Belediye Başkanı Ayşe Gökkan

Kadınların, hiyerarşik ve tahakkümcü nitelikleri sebebiyle erkek egemen ve kapitalist dünyanın görünmezlik, kader ve cezasızlık çıkmazında tutulması karşısındaki eylemlerinin hemen hepsi bilerek ya da bilmeyerek sivil itaatsizlikle buluşur

Demokratik ya da demokrasi eğilimindeki toplum düzenlerinde hayata geçebilir dediğimiz toplumsal sözleşme, düşünmek ve eylemek gibi politik edimleri gerçekleştirebilme kabiliyeti taşıyan iki odak üzerinden kendini sürdürür. Bunlardan ilki bireylerden oluşan toplum diğeri ise yönetim mekanizmasıdır.

Modern ve kapitalist sistemlerin ulus devlet şeklindeki mekanizmalarında ya da inşasına giriştiğimiz demokratik ulus/demokratik toplum sisteminde benzer bir ikilik söz konusudur, olacaktır. Bu ikililikte toplumu oluşturan bireyler, iradelerini hayata geçirmek için yönetim mekanizmasına kendi nam ve hesaplarına hareket etme ve karar alma yetkisi verirler. Ancak bu yetki temelde özgürlük, eşitlik, barış gibi koşullarla varlığını sürdürmek için verilir. Ahlaki ve toplumsal ölçülerle kullanılması beklenir.

Sözleşme aynı zamanda toplum içindeki farklı birey ve grupların birbirleriyle ve yönetim mekanizmasıyla olan çatışmalı ilişkilerini müzakereci paradigma ile çözme aracı olarak da görülebilir. Üstelik bu yöntem, farklılıkların yok edilmesini değil, tarafların birbirlerinin varlığını kabul ederek ve ortak ölçülerle oluşturduğu bir çeşit çoğulculuğa işaret eder.^[ii]

Söz konusu rıza ve çoğulculuk elbette ki sonsuz bir barış ortamını korumaya yeter bir ölçü olarak değerlendirilemez. Rızanın ve çoğulculuğun sürekliliğinin sağlanması sözleşmenin meşruiyetini oluşturur, korunmak zorundadır. Ancak insanların bedenlerinin, zihinlerinin ve yaşadıkları coğrafyaların sınırlarla çevrildiği modern dünya modelinde, gücün ve zor aygıtının kullanım alanları büyüdüğünden, toplumun bütünü için kurulan düzen, bazı insanların menfaatine yönelme ve ahlaki değerlerden uzaklaşma zaafını taşır. Bu şartlarda dâhi sözleşme hâlâ varlığını korumaktadır ancak bozulma halindedir ve demokratik siyasetin çözüm gücüne ihtiyaç duyar.

Toplum ve yönetim mekanizması arasındaki demokratik ilke; iktidar ve tahakküm pratikleriyle toplumsal sorunlar yaratmaya başladığında, ötekiler ve bazen de ötekilerin bakış açısını anlama ve onlarla dayanışma eğiliminde olanlar, ötekilerle birlikte, bozulmaya sebep yasa ya da uygulamalara karşı itiraz ederek aslında siyaseti yeniden üretir. Bilgiye dayalı zihinsel yoğunlaşmalarımız, ideal olana dair ahlaki eğilimlerimiz, yaşadığımız dünya ile aramızdaki duygusal bağlar birbiriyle yakından ilişkilidir. Kimliklerimizi, isteklerimizi, fikirlerimizi ve hayattaki diğer tatminlerimizi inşa eden bu sarmaldır ve en güçlü motivasyonunu duygulardan alır.^[iii] Bununla ifade etmeye çalıştığımız sırf öfke ve kıskançlık gibi duygular değil; mutluluk, huzur ve güvende hissetme gibi olumlu yaratım sağlayacak duyguları da içine alacak bir bütünselliktir.

Haksız bir yasa ya da uygulamaya maruz kaldığında bireyleri ve toplulukları harekete geçiren gücü, bu duygulardan bağımsız ele alamayız. Çünkü duyguların inşası da aslında tıpkı fikirlerin ve kültürün inşası gibi deneyimlerden çıkar. Ne için üzüldüğümüzü, neyin korkutucu güven duygumuzu zedeleyeceğini bilişsel, ahlaki ve duygusal gelişimimiz belirler. Bu bütünsellik bireyi, düşünene ve eyleyene dönüştürmeye başladığında, bir de toplumdaki diğer bireyleri görmeye ve onlarla bir araya getirmeye yettiğinde siyasal nitelik taşıyan toplumsal hayata dahil oluruz.

Sivil itaatsizlik de tam bu noktada devreye girer, diyebiliriz. Çünkü tanımı, ilkeleri ve hedefleri açısından demokratik siyasetin çözüm gücüne dayanan oldukça spesifik bir itiraz biçimidir. Sözleşmeye atfettiğimiz özgürlük, eşitlik, adalet gibi değerler üzerinden başlaması, göze aldıkları ve nihayetinde de hem eylemcilere hem de yönetim mekanizmasına ölçü kazandırması bu eylemi diğerlerinden ayırır. Ancak ne olduğu, nasıl tanımlandığı birçok düşünür tarafından ele alınmış, dar, geniş ve yaygın tanımlamalarla hangi eylemin sivil itaatsizlik olup olmadığına dair ön açıcı tartışmalar yürütülmüştür.

Sivil itaatsizliğin dar tanımlarından birini, Nicalous Fleisch, ‘Sivil itaatsizlik, devlet gücü sadece uygulananlarda değil diğer başka kişilerce de haksız bir edim olarak algılandığında, buna karşı olarak, kaba güç kullanılmadan ve kamuya açık gerçekleştirilen bir protestodur.’ şeklinde yapar.^[iv] Jürgen Habermas ise ‘Sivil itaatsizlik, sırf kişilerin inançları ve çıkarlarıyla temellendirilemez. Önceden ilgili mercilere bildirilmiş, bilhassa polisler tarafından sonuçları öngörülebilir olan ve kamuya açık alanlarda gerçekleştirilen, hukuk sisteminin yıkımı gibi iddiaları olmayan, normu kasti olarak çiğneyen ve bu eylemin sonuçlarına katlanmaya rıza gösterenlerin şiddet araçlarını kullanmadan hayata geçirdiği sembolik bir eylemdir.’ demektedir.^[v]

Tanımın giderek ayrıntılandırılması eğiliminin en belirgin örneğini Hans de With’de görürüz. Hans De With, ‘Sivil itaatsizlik eylemi, evrensel olan ahlaki ve siyasi ilkeleri savunmalıdır çünkü devletin gücü ve etkisi dikkate alındığında gerçekleştirdiği haksızlık, kişiler arası özel ilişkilerden doğan haksızlıklardan çok daha ağır ve aleni özelliktedir. Haksızlığın giderilmesi için bütün yasal yollar denenmiş olmalıdır. Eylem, şiddet içermemeli, önceden duyurulmalı ve adillik/hakkaniyet ilkelerine uygun olmalıdır. Bu eyleme katılan herkes en başından itibaren maddi, hukuki vd. müeyyidelere katlanmaya razı olmalıdır. Sivil itaatsizlik bir hak değildir; ancak eylemcinin iyi niyeti ve kamusal yarar için harekete geçmiş olması bu eylem yargılandığında da dikkate alınması gereken hususlardır.’ şeklindeki çok yönlü sıralaması ile sivil itaatsizliğin sınırlarını belirlemeye çalışmıştır.^[vi]

Kavramı, dar tanımlara göre daha kısıtlı unsurlar üzerinden değerlendirerek daha fazla eylem biçimini kapsayacak şekilde ifade eden geniş tanım bilhassa eylemin söz konusu yasaya ya da uygulamaya bilinçli olarak aykırı olması, kamuya açık gerçekleştirilmesi, eylemcinin özel bir motivasyonla harekete geçmesi ve devrim vb. niyeti olmayıp var olan sistemi dönüştürme gayreti taşıması öğelerini içerir. Yaygın tanım ise geniş tanıma şiddet aracının kullanılmamasının ilave edilmesi yönündeki eğilimle açığa çıkar. Hugo Adam Bedau ve John Rawls yaygın tanım konusunda mutabık gibidir. Hugo Adam Bedau, ‘Yasaya aykırı, vicdani, şiddetsiz ve kamuya açık olarak, bir hükûmet politikasının ya da uygulamasının engellenmesi ya da bunlara itiraz edilmesi, sivil itaatsizliktir.’ der. John Rawls, ‘Yasaların ya da hükûmet politikalarının değiştirilmesi için aleni olarak gerçekleştirilen, şiddetsiz, vicdani ama yasal olmayan politik bir eylem’ olarak tanımlar, sivil itaatsizliği.^[vii]

Teorisyenler tarafından dar, geniş ve yaygın diye ifade edilen tanımlar yapılırken ortaya çıkan farklılıklar temelde bu eylemlerin sivil ve sistem içi tutulmasına dönük tartışmalardan doğar. Dar tanım, itaatsizliğin çok öğeli olması sebebiyle bu tip edimlerin azının sivil olarak anılması sonucunu doğurur; ancak sivil nitelemesini, askeri ya da askeriye içkin olmama şeklinde sınırlandırabiliriz. Geniş tanımlarda ise öğeler azaltılarak hukuk devletinin ilkelerini koruyan, barışçıl olma ve başkalarının daha üstün hakkını çiğnememe anlayışı belirginleşir. Son olarak yaygın tanım ise vicdan kurallarına vurgu yapar ve buna aykırı yasa ve uygulamaların engellenmesi amacı üzerinde durur.

Hannah Arendt'in tanımı ise sivil itaatsizlerin cinsiyetsiz bir toplam olduğu fikrini aştıracak kapıyı aralar. Sivil itaatsizliğin anlamlı sayıda yurttaşın artık itirazları duyulmuyorsa ya da hükümet yasal/anayasal meşruluğu olmayan bir politikada ısrar ediyorsa ortaya çıkacağını söyler.^[viii] Yani yasa adaletsizse, gayrimeşruysa ama ısrarla uygulanıyorsa buna bir araya gelerek itiraz etmek yasal olmayabilir; ancak son derece meşrudur. Peki anlamlı sayıda yurttaş, nüfusun yarısı olan kadınların büyük bir çoğunluğu olabilir mi? Olur. Nitekim Antigone anlatısından Rosa Parks eylemine, Ayşe Gökkan'ın sınır eyleminden, kadınların camilere girmek için verdikleri mücadeleye, fiili eşbaşkanlık uygulamalarından mecliste kadınların pantolon giymesine, kürtaj yasaklarına karşı hekimlerin kürtaj olmak isteyen kadınlara bu hizmeti gayrı resmî vermelerine değin birçok yerel ve uluslararası eylem elbette sivil itaatsizlik eylemleri olarak ele alınmalıdır. Diğer taraftan occupy(işgal) eylemlerinin özel mülkiyete, yoksulluğa, ayrımcılığa karşı duruşları, bu eylemlerin en önünde hep kadınların olması sivil itaatsizlik ve kadın mücadeleleri arasındaki bağlantıya dair de düşünmeye alan açar. Aynı zamanda Plaza de mayo, cumartesi anneleri, barış anneleri eylemleri bu denklemden bağımsız değildir.

Kadınların, hiyerarşik ve tahakkümcü nitelikleri sebebiyle erkek egemen ve kapitalist dünyanın görünmezlik, kader ve cezasızlık çıkmazında tutulması karşısındaki eylemlerinin hemen hepsi bilerek ya da bilmeyerek sivil itaatsizlikle buluşur. Nitekim bir eylemin sivil itaatsizlik sayılabilmesi için ortaya konan koşullar; özgürlük, eşitlik, adalet gibi temel değerlerin aykırılığında açığa çıkmış yasanın olması, bu yasaya aykırı eylemin gerçekleştirilmesi, bu eylemin kamuya açık olması, şiddetsizlik, ahlaki ve politik güdülenme ve elbette eylemcinin eyleminin hukuki ve siyasi sonuçlarına katlanma iradesidir.

Yukarıda saydığımız ve yüzlerce başka kadın eylemi örneğiyle arttırabileceğimiz deneyimler, tam da öne sürülen koşullar sebebiyle sivil itaatsizliktir. Tuz yürüyüşünden

ya da vergi ödememekten daha az değillerdir. Ölmek, öldürülmek, şiddet görmemek için, ürettiklerinin değerine sahip çıkmak, sömürülmek, yok sayılmamak için yaptıklarıdır. “Biz Şeyh Sait Meydanında olacağız”, “Galatasaray’da buluşuyoruz” demek mecbur olmasalar da bildirdikleridir. Silahsız gidip bedenlerini, mekanları sivil itaatsizlik performansına dönüştürdükleridir. Tutuklanmak, cezalandırılmak, polis şiddeti gibi sonuçlar kadınların da göze alarak mücadele ettikleridir.

Çünkü toplumsal sözleşme bozulmuştur. Kadınları yok saydığı için bozulmuştur. Sözleşmeye geri dönmek ise demokratik siyasetin öznesi olan kadınların tüm bu eylemleriyle ortaya koydukları iradenin hem parçası oldukları toplum hem de toplumun oluşturduğu yönetim mekanizmalarınca tanınması, statü kazanmasıyla mümkün olur. Statüsüzlük ile sistemin, kararların dışında bırakılabilmesi, kadınlar üzerinden denenenin tüm topluma da uygulanabileceğinin riski, göstergesidir. Bu risk karşısında demokrasinin de demokratik siyasetin de kadın garantisinde örgütlenmesi sözleşmenin de garantisi haline gelir.

Sonuç yerine;

Kadınların ve tüm diğer ötekilerin arzulanan düzeyde katılamadığı, karar verici bir hale gelemediği sistemlerle karşı karşıya olsak da sivil itaatsizliğin devlet örgütlenmelerindeki dönüştürücü etkisi azımsanmayacak kadardır. Çünkü devletin, bir tarafında kural koymanın diğer tarafında da bu kuralları icra etmenin bulunduğu yapısallığı, bu edimlerin hangi amaçla yapıldığı ve bu amacın toplumla ilişkisinin ne olduğu açısından demokrasi tartışmalarını içinde taşır. Haliyle Arendth’in sözleriyle iktidarın ancak insanlarla birlikte var olabileceğini, ortak bir amaç için bir araya gelerek eyleyenlerin ortaya çıkaracağı gücün, iktidar anlamı taşıdığını akılda tutmak gerekir. [ix]

Bu bağlamda demokrasiyi, sadece seçim yöntemleri, karar alma biçimleri ve parlamentonun varlığı üzerinden değil, içinden çıktığı toplumun gerçekliğini istismar etmeyen, sürekli toplum denetiminde olmayı kabul eden ve toplumsal değerleri koruması gerektiğini bilen bir yönetim sisteminin yöntemi olarak inşa etmek, karşı durduklarımızı dönüştürürken en etkili araçlardan olabilir.

Demokratik olduğunu iddia eden bir sistem içinde haksızlığa itiraz eden, toplumsal çağrısı olan, kamuya açık, şiddetsiz ve politik bir eylem olarak sivil itaatsizlik; halk egemenliği ve demokrasi içinden çıkan bir güçtür. İnsanların ortak bir amaç için bir araya gelmesi, bu durumun iktidarı oluşturması sırf nicel çoklukları ile açıklanamaz. Birbirleriyle

konusmaya, birbirlerini dinlemeye başlamalarıyla insanlar politik bir dönüşüm içine girer ve ortak amaç da böylelikle politik olarak zenginleşir. Toplumun çoğunluğuna haksız görünmeyenin daha az bir topluluk için haksız görülmesi sorununda sivil itaatsiz çoğunluğa çağrıda bulunur.

Yasayı oluşturan çoğunluğa sivil itaatsizlik eylemleri iki şekilde yönelir; haksızlığı duyurarak bütün toplumun gündemine taşır ve kendileri dışındakilerin bu haksızlık üzerine yeniden düşünmesini sağlar. Demokratik hukuk devleti olduğunu belirten yönetim mekanizmalarında çoğunluk kararı ile ortaya çıkan yasanın, kötülük amaçladığı başka hiçbir dayanağı yoksa gerçekçi bir iddia niteliği taşımaz ama neticesi itibarıyla haksızlığa sebep olmak kötü olmakla ilgilidir. Bunun düzeltilmesini amaçlayan sivil itaatsizlik eylemi, toplumsal çağrı niteliğiyle çoğunluk olarak yönetenlerin, azınlığı da görmesini ve aldığı kararları azınlığı yok saymadan vermesini talep ederek demokratik yönetimin gelişimini sağlar.

* Bu yazı “Sivil İtaatsizliğin İlkesel Özellikleri ve Meşru Dayanakları Bağlamında Hevsel Vakası İncelemesi” isimli tezinin ilk bölümünden derlemeler ve kadın odaklı eklemelerle oluşturulmuştur. Tezin tamamı için; <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

[ii] Chantal Mouffe, Siyasal Üzerine, Çev. Mehmet Ratip, Üçüncü Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.21; Chantal Mouffe, Dünyayı Politik Düşünmek Agonistik Siyaset, Çev. Murat Bozluolcay, Birinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, (“Dünyayı Politik Düşünmek”), s. 23-24

[iii] James M. Jasper, Ahlaki Protesto Sanatı, Çev. Senem Öner, Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002, (“Ahlaki protesto Sanatı”), s.174

[iv] Hayrettin Ökçesiz, “Sivil İtaatsizlik”, s.130

[v] Jürgen Habermas, Sivil İtaatsizlik, Çev. Hayrettin Ökçesiz, Birinci Basım, AFA Yayınları, İstanbul, 1995, (“Sivil İtaatsizlik”), s.9

[vi] Hayrettin Ökçesiz, “Sivil İtaatsizlik”, s.132

[vii] John Rawls, “Kamu Vicdanına Çağrı”, s.57

[viii] Hannah Arendt, “Kamu Vicdanına Çağrı”, s.98

[ix] Fatmagül Berktaş’ın, Arendt değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Fatmagül Berktaş, “Politikanın Çağrısı”, s.53 vd.

Rosa'dan Sakine'ye, Kadınların Sivil İtaatsizlikle Ördüğü Direniş Ahlakı

Kibriye Evren-15 Haziran 2025



1990'lı yıllardaki kepenk kapatma eylemleri, vergi ve askere gitmeyi boykot etme eylemleri, 2011 yılında kurulan “Demokratik Çözüm Çadırları” da bu bağlamda önemlidir. Abdullah Öcalan, Nisan 2011'deki görüşme notlarında, “Demokratik Çözüm Çadırları çok önemlidir. Bu çadırlar, demokratik siyaset akademileridir, halkın akademileridir; bir nevi okuldur. Demokratik çözüm çadırları, halkın sivil çözümdeki ısrarıdır. Çadır eylemleri yasal, demokratik eylemlerdir” diyerek sivil çözümdeki ısrarını dile getirmiştir

Ulus-devletin, Afrika'dan Ortadoğu'ya, Avrasya'dan Batı Avrupa'ya kadar uzanan kadim coğrafyalarda ahlaki, etik ve estetik değerlerin ve toplumsallığın özü olan komünal ve kolektif değerleri tarihin belleğinden silme çabaları, yalnızca bir başkalaştırma veya yok etme girişimi değildir. Bu süreç aynı zamanda derin bir varoluşsal çatışmanın da sahnesidir. Yüzyıllardır süregelen bu mücadelede halklar ve kadınlar; dil, kültür ve kimlikleriyle birlikte tarihsel bir karanlığın ardına hapsedilmek istenmiştir.

Erkek devlet tarafından, kadınlar ve halklar tarih sahnesinden silinmek istendi. Ya da tarihin kıyısında yaşamak zorunda bırakılmak istendi. İktidarların görünmez kılınan, yok sayılan veyahut unutturulmak istenen politikalarına karşı direnmiş, varlıklarını ve

yaratımlarını korumak için itaatsizliğin en özgün yol ve yöntemlerini geliştirerek, yaratıcı direniş biçimlerini ortaya koymuşlardır. Bu itaatsizlik durumu yalnızca baskı, unutturma ve karar alma süreçlerinden dışlanma siyasetiyle de ilgili değildir; aynı zamanda insan ruhunun ve duygularının özgürlük arayışında yeniden biçimlendirdiği bir direnişi inşa etme alanı olarak insanlığın varoluşundan günümüze kadar gelmiştir.

Dergimizin bu haftaki konusu, toplumsal normlara ve yasa koyucuların antidemokratik uygulamalarına karşı “pasif” ama etki gücü oldukça büyük olan sivil itaatsizlik eylemlerinin kadınlar öncülüğünde etik, felsefi ve ontolojik olarak nasıl bir değişime ve toplumsal uyanışa yol açtığını irdeleyeceğiz. Ayrıca, Kürt kadınlarının öncülüğünde gelişen Ortadoğu’da ve dünyada oldukça önemli ve kendine özgü bir yere sahip olan sivil itaatsizlik eylemlerine bakacağız.

Dünya Deneyimleri;

Sivil Haklar Hareketi’nin Annesi Rosa Parks

“Çok yorgundum. Sürekli haksızlığa uğramaktan ve bunu kabullenmekten yorgundum” diyen ve “Sivil Haklar Hareketi’nin Annesi” olarak tarihe geçen Rosa Parks’ın yorgunluğu fiziksel değildi. Yıllardır yaşadığı adaletsizliğe, ötekileştirilmeye, ırkçılığa sessiz kalmak zorunda bırakılmaktan yorulmuştu. Bu yorgunluğun kırılma noktası, 1 Aralık 1955’te Montgomery otobüste beyaz bir yolcuya yer vermemesiyle başlar. Pasif direnişin, sivil itaatsizliğin güçlü bir örneği olan bu eylem siyahilerde adeta kelebek etkisi yaratır. Parks’ın otobüste yerinden kalkmayı reddetmesi, sadece bir kadının ya da siyahi cesur bir bireyin yaptığı basit bir eylem değildi. Yaptığı eylemle “kendi değerlerini seçmiş ve bu seçimle özünü tanımlamıştır. O koltukta kalmak, onun için sadece fiziksel bir konum değil; kimliğini ve insanlık onurunu korumanın etik ifadesi” de oldu.

Nazi rejimine karşı cesur bir kadın

Binlerce Yahudi’yi soykırımdan geçiren Nazi rejimine karşı direnen “Beyaz Gül” adlı grubun üyesi olan Sophie Scholl, bildiri dağıttığı için kardeşiyle birlikte idam edilir. “Çok güzel, güneşli bir gün ve ben gitmeliyim, ama bizim aracılığımızla binlerce hayat uyandırılıp harekete geçirilecekse benim ölümümün ne önemi var” diyerek, inancını ve kararlılığını dile getirir. Sophie Scholl’ün amacı sadece toplumsal bir uyanış değildi; Hitler’in eril ve cinsiyetçi politikalarına karşı bir duruş sergilemekti. Hitler’in “annelik”, “kadınlık”, “itaatkârlık” ve “ulusuna hizmet” kalıplarını yıkarak, yaşamın ve kamusal alanda itaat etmeyen kadınların sesi olmayı başardı.

Şiddetsizliğin gücünü gösteren bir liderdir

Liberya’da, erkek egemen ve militarist şiddete karşı kadın aklı, vicdanı ve kolektif pasif direnişin öncüsü Leymah Gbowee, barış için kadınları örgütlerken şiddetsiz direnişi pusulası olarak seçmişti. Erkeklerin ahlaksız yürüttüğü savaflara karşı, savaşın ahlaki sınırlarını sorguladı/sorgulattı. Savaşa karşı eylemsizlik halinin o suça ortak olduğunu ifade eder. Leymah Gbowee, sivil itaatsizlik direnişini sadece politik değil, aynı zamanda kadının özne olarak kamusal alanda yer alması ve feminist ahlak üzerine kurar. “Cinsiyet temelli adaletin sağlanmadan gerçek barışın kurulamayacağı” felsefesi eylemlerinin temelini oluşturur. Sivil itaatsizlik eylemleri ile 14 yıl süren Liberya iç savaşını bitirmiştir. 2011’de Nobel Barış Ödülünü aldı.

“Erkeklik” kalelerini yıkan sivil itaatsizlik

2011 yılında Arap dünyasında başlayıp küresel çapta tüm politik dengeleri sarsan Arap Baharı’nın ilk kıvılcımlarından biri, Asmaa Mahfouz’un cep telefonuyla kaydettiği bir videoyla başladı. Direnişi pasif değil aktif bir katılıma dayanan Asmaa Mahfouz, “Kendini erkek sanıyorsan, ...benimle gel. Kadınların protestolara gitmemesi gerektiğini çünkü dövüleceklerini söyleyen varsa, biraz onur ve erkeklik olsun ve... benimle gel” diyerek Mısırlıları Tahrir Meydanı’na çağırır. Bu çağrı ile erkeklerin ve iktidarların sığındığı “erkeklik” kalelerini tek tek yıkarak bir devrimin fitilini ateşler. Mısır’da kadına biçilen toplumsal cinsiyet rollerini de kırarak kadınları eylemlerin öncüsü haline getirir.



Kürt Kadınların Sivil İtaatsizlik Deneyimleri;

Yukarıda örnekleriyle de açıklamaya çalıştığım sivil itaatsizlik, genel anlamıyla bireyin ya da toplulukların vicdani, ahlaki veya politik nedenlerle, hukuki yaptırımları da göze alarak yasaları, kuralları ya da otoriteyi bilerek ve isteyerek ihlal etmesi şeklinde tanımlanır. Meşru bir direniş biçimi olan sivil itaatsizlik, Kürtlerde, Dünya ve Ortadoğu’da pratikleşen klasik anlamının ötesine geçerek, kendine özgü bir mücadele tarzı geliştirerek en dikkate değer sivil direniş biçimlerini açığa çıkarmıştır. Kürtler, son yüz yıl boyunca dört parçada yoğun bir şekilde kimliksizleştirme, imha, inkâr ve asimilasyona maruz kalmış; bulundukları devletlerle olan ilişkileri, yaşadıkları kültürel ve etik benzeşmeler ve politik varoluş mücadeleleri bu özgün direniş biçimini açığa çıkarmıştır. Kürtlerde sivil itaatsizlik, kimlik mücadelesi ile ahlaki ve demokratik politik toplumun inşası ile iç içe geçmiştir. Bu inşada, kadınlar felsefi, ideolojik, sosyolojik ve yaşamsal olarak dönüştürücü güç olarak ele alınmıştır.

Kürt kadınlar, hem Kürt kimliği hem de kadın kimliği üzerinden yaşadıkları iki katmanlı yok sayılmayı, siyasal bir bilinç ve eylem haline dönüştürerek, demokratik modernitenin en dikkat çekici sivil itaatsizlik eylemlerini ortaya koymuşlardır.

Kürt kadınlar için direniş, sadece politik zeminlerde değil; evde, sokakta, okulda, cezaevinde ve hatta kendi bedenlerinde şekillenir. Kürt kadın için yaşamın her alanı direniş alanıdır. “Jin, jıyan, azadî” mottosunda somutlaşan bu duruş, yalnızca devlete karşı değil; aynı zamanda patriyarkaya, militarizme, dinciliğe, bilimciliğe ve kapitalist moderniteye karşı da bir sivil itaatsizlik biçimi olarak dünya kadınlarının direniş hattını belirlemiştir.

Öcalan’ın paradigmasında sivil itaatsizlik;

Kürt Halk Önderi Abdullah Öcalan tarafından ideolojik ve felsefi olarak formüle edilen, “Demokratik Modernite”, “Demokratik Özerklik”, “Ahlaki-politik toplum”, “devlet dışı toplum”, “halk meclisleri” ve “özyönetim” vb. kavramlar ile klasik sivil itaatsizlik tanımının ötesine geçer. Abdullah Öcalan, “Sivil itaatsizlik, halkın alternatif sistem kurma iradesidir. Devletin meşruiyetini sorgulamakla kalmaz; ona karşı kendi meşruiyetini kurar” diyerek devletin baskı, sömürü, asimilasyon ve tüm ideolojik dayatmalarına karşı kadınların, gençlerin, yaşlıların, çocukların kısacası tüm toplumsal kesimlerin söz, yetki ve karar süreçlerinde yer almasıdır. Toplumun kendi demokratik örgütlenmesini yaratmalarını ve politikayı kendi meclislerinde doğrudan ve özgür-eşit yurttaşlık

temelinde yapmalarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, öz güç ve öz yeterlilik ilkesini esas alır ve toplumun tüm kesimlerinin kendi öz savunmalarını geliştirmesini teşvik eder. Sivil itaatsizlik, yalnızca mevcut düzene karşı bir itiraz değil, aynı zamanda özgür bir toplumsal yaşam kurma iddiasıdır. Bu hak, halkın doğrudan katılımıyla, otokritik ve eril sisteme karşı kendi alternatifini inşa etme iradesidir.

Bu çerçevede, 1990'lı yıllardaki kepenk kapatma eylemleri, vergi ve askere gitmeyi boykot etme eylemleri, 2011 yılında kurulan “Demokratik Çözüm Çadırları” da bu bağlamda önemlidir. Abdullah Öcalan, Nisan 2011'deki görüşme notlarında, “Demokratik Çözüm Çadırları çok önemlidir. Bu çadırlar, demokratik siyaset akademileridir, halkın akademileridir; bir nevi okuldur. Demokratik çözüm çadırları, halkın sivil çözümdeki ısrarıdır. Çadır eylemleri yasal, demokratik eylemlerdir” diyerek sivil çözümdeki ısrarını dile getirmiştir.

Susmanın stratejiye dönüştüğü direniş

Diyarbakır Cezaevi, 1980 darbesi sonrası işkence ve teslimiyetin merkezi haline geldi. Sakine Cansız nam-ı diğer (Sara), onur kırıcı işkenceye, kimliğine, diline ve bedenine yöneltilen her türlü saldırıya karşı direndi. Esat Oktay'ın yüzüne tükürmesi, yalnızca bir bireyin değil, bir halkın kimliksizleştirilmesi ve teslimiyetine karşı geliştirdiği onurlu duruşun sembolüydü. Bu eylem, bedenin direnişe dönüştüğü, susmanın bir stratejiye evrildiği sivil bir itaatsizlik örneğiydi. O tükürük, devletin inkârına ve zorla unutturma politikasına karşı yükseltelen sessiz ve güçlü bir çığlıktı. Bugün “Jin, Jiyan, Azadî” sloganında hayat bulan bu direniş, kadınların sivil itaatsizlikle kurduğu özgürlük zeminin simgesi oldu.

Kadın sokağa çıktığında yalnızca yerini değil, düzeni de değiştirir

Kürt kadının kamusal alandaki varlığı, yalnızca fiziksel bir görünürlük değil; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve siyasal yasaklara yönelik köklü bir müdahaledir. Bu varoluş biçimi, devletin kadın bedenine ve kimliğine atfettiği geleneksel rollerin dışına çıkarak, toplumsal cinsiyet politikasına karşı bir itiraz geliştirir. 2011 yılında gerçekleştirilen “Sivil Cuma Namazı” eylemleri, tek dil, tek din, tek millet dayatmasına ve dinin siyasi propagandaya dönüştürülmesine karşı kolektif bir direnişe dönüşmüştür. Bu anlamda Kürt kadınının kamusal alana çıkışı, hem eril sisteme hem de ulus devlet otoritesine karşı çok başlıklı bir sivil itaatsizlik biçimi taşır. Toplumsal değişim dönüşümün en güçlü öncüleri olurlar.



“Barışa bir tülbent de sen bağla”

“Beyaz tülbentliler” olarak hafızalara kazınan Barış Anneleri, 1990’lı yılların devlet şiddeti, zorunlu göç ve faili meçhul cinayetlerle şekillenen baskı ortamında, annelik kimliğini siyasal bir özneye dönüştürdü. Beyaz tülbent, hem yasın hem de barış talebinin simgesine dönüşerek, kamusal alanda kolektif bir direnişin aracı haline geldi. Anneler, Ankara’da Meclis önüne tülbentlerini bırakarak devlete doğrudan bir çağrıda bulundular, “Barışa bir tülbent de sen bağla” diyerek beyaz tülbentlerle ‘Barış Yolu’ oluşturdular. Diyarbakır’da bu sembolü yakarak inkâr politikalarına karşı bir protesto gerçekleştirdiler; İstanbul’da ve ABD Konsoloslğu önünde çelenklerle birlikte sunarak uluslararası kamuoyuna seslendiler. Tecride karşı Öcalan’ın özgürlüğünü talep ettikleri Boğaz Köprüsü eylemi ise, sivil itaatsizliğin toplumsal hafızayı ve mekânları nasıl dönüştürebileceğine dair çarpıcı bir örnek sundu. Bu eylemler, anneliği edilgen bir kimlik olmaktan çıkarak, barışın ve adaletin aktif öznesi haline getirdi.

Sivil itaatsizliğin “Jin, Jiyan, Azadî” ile evrenselleşmesi;

“Jin, Jiyan, Azadî” sloganı, Kürt kadın hareketi tarafından geliştirilen ve zamanla küresel bir direniş sloganına dönüşen özgürlük felsefesinin merkezinde yer alır. Bu slogan, tek başına politik talepler değil; aynı zamanda ataerkil, ulus-devletçi ve kapitalist modernitenin dayattığı yaşam tarzı ve biçimlerine karşı ahlaki ve etik bir itirazdır.

Rojava’daki kadın öncülüğünde gelişen demokratik özerklik projesi, “Jin, Jiyan, Azadî” felsefesi ile somut bir toplumsal örgütlenme biçimine dönüştürmüştür. Kadını askeri,

komünal ve siyasal özne haline getirirken, özgür yaşamın kurucu aktörü olarak yeniden tanımlanmıştır.

2022 yılında İran’da Jîna Mahsa Emînî’nin ahlak polisi tarafından katledilmesinden başlayan kitlesel kadın eylemleri, söz konusu sloganın etnik ve coğrafi sınırları aşarak evrensel bir direniş söylemine dönüştüğünü ortaya koymuştur. “Jin, Jiyan, Azadî”, bu bağlamda, kadınların hem fiziksel hem de sembolik şiddete karşı geliştirdikleri kolektif öz savunma biçimlerinin etik ve politik zeminini oluşturur. “Jin, Jiyan, Azadî” Kürt kadın hareketinin değil, küresel feminist direnişinin birleştirici gücü olmuştur.

Sonuç olarak, kadınların sivil itaatsizlik pratiği, yalnızca toplumsal bir direniş biçimi olmanın ötesinde, toplumsal değişim süreçlerinde etkin bir araç ve etik-politik bir duruş olarak önem kazanmıştır. Rosa Parks’tan Sakine Cansız’a, Leymah Gbowee’den Kürt kadın hareketine kadar uzanan geniş bir tarihsel perspektifte, kadınlar patriarkal ve devletçi sistemlere karşı kolektif ve yaratıcı direniş zeminleri inşa etmişlerdir. Özellikle Kürt kadınlarının öncülüğünde gelişen sivil itaatsizlik hareketi, demokratik modernite ve özgür yaşam tahayyülünün temel taşlarından biri olarak, kadınların kamusal alanı dönüştürme gücünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu direniş pratiği, sadece statükoya karşı bir başkaldırı değil; aynı zamanda kadınların özgürlük, adalet ve eşitlik taleplerini somutlaştıran yeni bir etik ve politik bakış açısını da beraberinde getirmektedir. “Jin, Jiyan, Azadî” sloganı ise bu mücadelenin yalnızca bölgesel bir simgesi değil, aynı zamanda evrensel feminist dayanışmanın ve direnişin güçlü bir ifadesi olarak küresel ölçekte yankı bulmaktadır. Kadınların sivil itaatsizlikle ördükleri bu direniş ahlakı, toplumların demokratikleşme süreçlerinde ve özgürlük arayışlarında yol gösterici bir rol üstlenmeye devam edecek, adalet, eşitlik ve insan onuruna dayanan bir dünya inşasında öncü bir güç olarak kalacaktır.

Son Notlar:

- <https://ekmekvegul.net/bellek/22-subat-1943-beyaz-gulerin-en-cesuru-sophie-scholl-idam-edildi>
- https://simple.wikipedia.org/wiki/Sophie_Scholl
- <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2011/gbowee/biographical/>
- Mısır devriminde sosyal medyanın kullanımı üzerine akademik analiz.
- Abdullah Öcalan – Demokratik Uygarlık Manifestosu (5 cilt)
- Abdullah Öcalan – Ortadoğu’da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü
- Abdullah Öcalan – Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Çözümü
- Demokratik Uygarlık Manifestosu, Cilt 3, s. 203

İranlı Kadınlar, Sivil İtaatsizlik ve Mahsa Amini'nin Ölümünden Sonra Yaşanan Değişimler

Iran Team (Çeviri)-15 Haziran 2025



Yıllar boyunca İranlı kadınlar, haklarını savunmak için zorluklara göğüs germiş ve sivil itaatsizliği mücadele yöntemi olarak benimsemiştir. Amini'nin ölümü, eşit haklar, ifade özgürlüğü ve baskıcı yasaların kaldırılması taleplerini yenileyen bir kıvılcım olmuştur. Ancak bu çabalar devletin sert tavrı ile karşılaşmış; kadınlara yönelik sistematik saldırılar ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasıyla yanıt bulmuştur

Giriş

16 Eylül 2022'de İran ahlak polisi (Rehberlik Devriyesi) 22 yaşındaki İranlı kadın Mahsa Amini'yi, hükümetin zorunlu kıldığı başörtüsünü düzgün şekilde takmadığı gerekçesiyle gözaltına aldı. Gözaltı sürecinde, İran yetkilileri Amini'nin kalp krizi geçirdiğini ve bu nedenle hayatını kaybettiğini açıkladı. Ancak birçok tanık, Amini'nin yoğun fiziksel şiddete maruz kaldığını ve ölümünün doğrudan İran polisi tarafından uygulanan şiddetin sonucu olduğunu bildirdi.

Mahsa Amini'nin ölümü, ülke genelinde geniş çaplı protestoların ve toplumsal hareketliliğin başlamasına yol açtı; bu süreç, genel olarak "Mahsa Amini protestoları" olarak anılmaktadır. Bu hareketin savunucuları, İran rejiminin devrilmesini, kadınların sivil ve siyasi haklarının yeniden güvence altına alınmasını, zorunlu başörtüsü ve diğer dini ahlak yasalarının kaldırılmasını ve Rehberlik Devriyesi'nin feshedilmesini talep etmektedir. Ancak Amini'nin ölümü, İran'daki sisteme karşı direnişte yaratıcı bir güçten ziyade katalizör işlevi görmüştür.

Bu bağlamda, bu makale zorunlu başörtüsü yasalarının yürürlüğe girdiği 1979 yılından itibaren İran'daki kadın hareketinin tarihini ve İranlıların hükümete karşı sivil itaatsizlik tarihini inceleyerek, Mahsa Amini'nin ölümünden bu yana herhangi bir değişiklik olup olmadığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1979'dan Sonra İran'da Kadın Hareketi

1979'da Humeyni liderliğinde teokratik rejimin iktidara gelmesi, İran'da köklü dönüşümlere yol açtı. Özellikle kadınlar açısından 1979 Devrimi sonrası hayatın her alanında ciddi değişiklikler yaşandı. Şah döneminde uygulanan ve kadınların bazı kazanımlarını içeren Beyaz Devrim süreci, devrim sonrası Şeriat yasalarının katı yorumlanmasıyla büyük ölçüde geriledi. Örneğin, Humeyni iktidara gelir gelmez 1967 tarihli Aile Koruma Yasası yürürlükten kaldırıldı; kadınlar ve annelerle ilgili haklar ortadan kaldırılarak ataerkil normlar yeniden tesis edildi.

Öte yandan, kadınların haklarının kısıtlanması, bu gerilemeye karşı seslerini yükseltmelerine yol açtı. Devrim sonrası ilk kadın protestosu, 1979 Uluslararası Kadınlar Günü'nde zorunlu başörtüsü uygulamasına karşı sembolik olarak gerçekleştirildi. İran'daki kadın hareketlerinin özgünlüğü, cinsiyet eşitliği savunusunun hem İslami hem de sosyalist-liberal temellere dayanmasında yatar. İran feminizminin yerel özgünlüğü; farklı ve bazen çelişkili fikirlerin kadın özerkliği ve gerçek güçlenme hedefi etrafında birleşebilme kapasitesinde kendini gösterir. 1930'ların ikinci yarısında Şah'ın peçe yasağına karşı gerçekleştirdikleri protesto sembolik bir anlam taşımaktadır; çünkü devrim sonrası dönemde aynı hareket, tamamen zıt bir sebeple sokaklara çıkmıştır.

İslam Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kadınlar, yeni rejimle ellerinden alınan bazı kamusal alanları ve yargı haklarını yeniden kazanmak için mücadele etti. 1980-1988 İran-İrak Savaşı sırasında kadınların aktif katılımı din adamları tarafından takdir edildi. Ancak 1989'dan sonra Ayetullah Hamaney'in sert dini yönetimi, kadınlar aleyhine cinsiyet eşitsizliklerini artırdı. 1992'de kurulan Zanan dergisi gibi kadın temelli yayınlar, özgürlük ve hak taleplerinin yayılmasında önemli rol oynadı. 1997-2008 yılları arasında reformcu ve muhafazakâr hükümetler arasında dalgalanmalar yaşandı. Muhafazakâr lider Ahmedinejad, cinsiyet eşitliği konusundaki sert tutumuyla tanındı; Zanan dergisini kapattı ve "Bir Milyon İmza" kampanyasına katılan aktivistleri tutukladı. 2009'daki tartışmalı seçimler sonrası sosyal hareketlerle hükümet arasındaki gerilim zirveye çıktı; bu dönemde kadınlar, Yeşil Hareket'in sokak eylemlerinde önemli rol oynadı. Kadınların desteklediği şiddet içermeyen protestolar devlet tarafından sertçe bastırıldı; Neda Agha-Soltan gibi siviller hayatını kaybetti, binlerce kişi gözaltına alındı ve işkence gördü.

2013'te başlayan Ruhani dönemi, kadın hareketi açısından kısmi yasal kazanımların yaşandığı ancak köklü değişimlerin gerçekleşmediği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Çok sayıda aktivistin hapis cezalarına çarptırılması, Sahar Khodayari'nin futbol maçı izlediği için tutuklandıktan sonra intihar etmesi gibi olaylar, İranlı kadınların zorlu koşullarını gözler önüne sermektedir. Bu nedenle, Eylül 2022'de Mahsa Amini'nin ahlak polisi tarafından gözaltına alınmasının ardından patlak veren yeni isyanlar sürpriz olmamıştır.

Mahsa Amini'nin Ölümünün Ardından İranlı Kadınlar

Mahsa Amini'nin ölümünün ardından başlayan protestolar, İranlı kadınların sesini hem ülke içinde hem de sosyal medyanın gücüyle küresel ölçekte duyurma kapasitesini bir kez daha göstermiştir. 16 Eylül'den itibaren yakılan başörtüsü simgesi, ülkede hızla yayılan bir politik değişim arzusunun sembolü haline gelmiştir. Her kesimden kadın aktivist, kanun önünde eşitlik, kamusal alanda özgürlük — bu özgürlük kapsamında kıyafet seçme hakkı da dahil — ve siyasi hayata eşit katılım talebiyle mücadele etmektedir. “Kadın, Yaşam, Özgürlük” hareketi, belirli bir kesimi değil; dini ya da laik, her cinsiyetten bireyi kucaklamakta ve hükümete İran nüfusunun önemli bir bölümünün mevcut katı rejime karşı olduğunu açıkça iletmektedir.

Resmi olarak zorunlu başörtüsü uygulaması tam anlamıyla sıkı şekilde uygulanmasa da Kasım 2022'den itibaren kadınlara yönelik sistematik saldırılar yaşanmıştır. BM'ye göre 1200'den fazla genç kızın etkilendiği okul zehirlenmeleri bunlardan biridir. Devletin bu olaylara tepkisi, protestolar sırasında personel seferberliğinin aksine oldukça yavaş ve yetersiz kalmıştır. İran İçişleri Bakanı'nın aktivistlerin mücadelesini sınav stresine indirgemesi de bu durumu yansıtmaktadır.

İfade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar hızla artmış; özellikle feminist aktivist, gazeteci ve avukatlar hedef alınmıştır. Bunlardan biri, Mayıs ve Temmuz 2023'te düzensiz şekilde yargılanan Niloofar Hamedi ve Elaheh Mohammadi'nin tutuklanmasıdır. Sekiz ay gözaltında kalan bu kadınlar, Amini'nin ölümünü ifşa etmek ve protestoları kıskırtmakla suçlanmıştır. Hukuk, İranlıları sindirmek, hareketten uzak tutmak ve feminist bilinç oluşumunu engellemek için araç olarak kullanılmıştır. Birçok gazetecinin de aktivistlerin sesini duyurmak isterken hayatını kaybettiği rapor edilmiştir.

Daha yakın zamanda İran hükümeti, “İslami giyim kuralları”nı içeren bir yasa tasarısı sunmuş ve 13 Ağustos'ta parlamentodan geçmiştir. Şimdi Koruyucu Konsey'in onayını

beklemektedir. Bu yasa uygulamaya konulursa, kamusal alanlarda cinsiyet ayrımcılığı, zorunlu başörtüsünü doğru takmayan kadınlara ve bu kadınları ağırlayan iş yerlerine para cezası, 5-10 yıl hapis cezası ve iş yeri sahibinin gelirinin 3 aya kadar düşürülmesi gibi yaptırımlar getirebilir.

Kadın bedeni meselesi giderek daha politik bir konu haline gelmektedir; zira Mart 2024'te İran'da seçimler yapılacak ve yakılan başörtüsü demokratikleşme talebini simgelemektedir. Ancak bu hareketin resmi bir siyasi partiye dönüşmesi ya da mevcut partilerin feminist reform taleplerini üstlenmesi gerçekçi görünmemektedir.

Sonuç

Eylül 2022'de Mahsa Amini'nin trajik ölümü sonrası İran'da önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu makale, 1979 Devrimi'nden bu yana İranlı kadınların direniş ve cinsiyet eşitliği mücadelesi tarihini ortaya koymuştur. Yıllar boyunca İranlı kadınlar, haklarını savunmak için zorluklara göğüs germiş ve sivil itaatsizliği mücadele yöntemi olarak benimsemiştir. Amini'nin ölümü, eşit haklar, ifade özgürlüğü ve baskıcı yasaların kaldırılması taleplerini yenileyen bir kıvılcım olmuştur.

Ancak bu çabalar devletin sert tavrı ile karşılaşmış; kadınlara yönelik sistematik saldırılar ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasıyla yanıt bulmuştur. İslami giyim yasası tasarısı ise bu endişeleri artırmaktadır. Kadın, Yaşam, Özgürlük Hareketi daha eşit bir sistem için umut taşımakta ancak resmi bir siyasi oluşuma dönüşmesi beklenmemektedir. Mahsa Amini'nin trajedisi, sadece İranlı kadınları harekete geçirmekle kalmamış, aynı zamanda küresel ölçekte kadın hakları ve değişim gerekliliği üzerine bir diyalog başlatmıştır.

Sonuç olarak, Amini'nin ölümü İranlı kadınları cesaretlendirmiş, adalet arayışlarını ve dirençlerini görünür kılmıştır. Onların mücadelesi, eşitlik ve özgürlük için süren tarihsel bir yolculuğun güncel bir parçasıdır

Link:

<https://www.itssverona.it/iranian-women-civil-disobedience-and-what-has-changed-after-the-death-of-mahsa-amini>: İranlı Kadınlar, Sivil İtaatsizlik ve Mahsa Amini'nin Ölümünden Sonra Yaşanan Değişimler

Çeviri: Zilan Turgut

Yeni 15-16 Haziran'lar Mayalanıyor

Oya Açan-15 Haziran 2025



*“Düş değıl bu hayal değıl
Yetmiş bin dev işim kalktı yürüdü.
Kokuşmuş düzene sahip çıkanın
Alnın çatına baktı yürüdü...”*

*Nasırlı elinde gürz gibi kini,
Güneş tepesinde kızıl bir sini,
Sağır beyinlere ayak sesini
Paslı ivi gibi aktı
Yürüdü yürüdü yürüdü”*

—Âşık İhsanî

15-16 Haziran, Türkiye işçi sınıfı tarihinin en kitlesel, en görkemli direnişlerinden biridir. O, “Türkiye’yi Sarsan İki Uzun Gün”dür. İşçi sınıfının bu görkemli tarihsel eylemi, burjuvazinin sendikalar kanunuyla toplu sözleşme, grev ve lokavt kanunlarını değıştirmeye kalkması üzerine patlak verdi. Yapılmak istenen değışikliklerle işçilerin sendika seçme özgürlüğü yanında TİS ve grev hakları da kuşa çevrilmek isteniyordu.

Sınıfın buna tepkisi beklenmedik ölçüde sert oldu. İstanbul’un yanı sıra Gebze ve İzmit’teki fabrikalarda üretim durmakla kalmadı, işçiler on binler halinde caddelere aktılar, yolları ve meydanları zapt ettiler. DİSK’in çağrısıyla 15 Haziran günü 70 bin

civarında işçi harekete geçti. Eylemler 16 Haziran'da da devam etti. İki gün süren eylemlere 150 bin kişi katıldı.

15-16 Haziran, 1960'lı yılların başlarından itibaren yıldan yıla yaygınlaşarak yükselen bir eylem grafiğinin doruk noktasıydı. 15-16 Haziran; Kavel, Demirdöküm, Ülker, Singer gibi öncü ve militan çıkışlar üzerinden yükseliyor, önüne geçilmez bir dalga gibi sürekli büyüyordu.

Burjuva devlet cephesi

“Telefonlar, telsizler çalışıyor, gözlemci olarak yollara çıkarılan görevliler, amirlerinin odasına ceketlerini düğmeleyerek, kravatlarını düzelterek giriyor ve değişik haberleri, soluk soluğa heyecan duyarak bildiriyorlardı:

‘Fabrika avlusunda beşi bir araya geldi, fısıldaştılar, ayrıldılar, az sonra bütün dairelerde işler durdu, ‘oturma grevi’ başladı. Ama bununla da yetinmediler, ‘Kanun değişinceye kadar direneceğiz’ diye bağırarak cümle kapısını açtıldılar, sokağa çıktılar.’

‘Maden-İş, Lastik-İş, Kimya-İş, Gıda-İş sendikalarının temsilcileri hareketi başlatmış efendim... Fabrika müdürlerinin beyanı bu efendim. Basın-İş ile Hür Cam-İş sendikaları da üyelerini sokağa çıkarmış efendim... Hayır efendim, henüz hiçbir vukuat yok efendim. Yalnız postanelere yüzlerce telgraf verilmiş efendim. Sayın Cumhurbaşkanı’na, Başbakan Beyefendi’ye, bir de Millî Güvenlik Kurulu’na efendim, protesto telgrafları vermişler efendim. Memurlar telgrafları çekmeden müdürlerine göstermişler efendim. Hayır efendim, hiçbir hakaret, hiçbir suç unsuru yokmuş telgraflarda... Peki efendim, bendeniz Kartal-Gebze bölgesine hareket edeceğim efendim...’

‘Kartal’da Başbakanımızın biraderine ait olduğu söylenen Haymak Fabrikası’nda çatışma oldu efendim. Türk DemirDöküm, Sungurlar, Otosan, Singer, Arçelik, Hover, Rabak, Profilo, Philips, Elektro-Metal, Uzel Traktör, Magirus, Gıslavet, AEG-Eti, Türk Kablo, Aygaz, Grundig, Simko, Auer, Çelik Endüstri... İşçi sayısı mı? 70-80 bini bulur efendim...”

Direnişçi işçilerin dilinden...

“İzmit’ten işçiler yürüyordu. İstanbul’da DemirDöküm, Sungurlar, Auer, Pancar Motor... yarımşar saat arayla yürüyüşe çıktılar. Haliç’i düşün... Tüm fabrikalar birbirlerine haber vererek gidiyordu. Bir tanesi boşaldı mı, arkasından öbürü, öbürü diye devam ediyordu. Mevcut düzene karşı bir mücadeleydi bu. İlk önce DemirDöküm ve karşısında Elektrometal çıktı yürüyüşe. DemirDöküm’ün karşısındaki gecekondu bölgesindeki

işçiler indi; karısı, çoluğu çocuğuyla... Bahariye Mensucat, Balata Fabrikası, Rabak... İşçilerin hareket edeceği yerler biliniyordu. Kâğıthane işçileri hareket edecek, biz bilirdik; DemirDöküm işçileri öncülüğü yapıyorsa birçok fabrikayı sokağa dökerlerdi. Kablo fabrikaları, Singer var, Gebze işçileri var. İki yakanın işçileri birleşmesin diye köprüyü kaldırdılar. İzmit'ten gelen işçilerle bu taraftan Topkapı'dan ve Alibeyköy'den gelen fabrikaların birleşmemesi ve büyük bir güç hâline gelmemesi içindi bu. Biz Sungurlar'dan çıktık yürüyüşe. Kelimelerle anlatılamayacak bir duygu. Bu sistemin karşısında mutlaka bizi esenliğe çıkaracak bir sistemin olduğunu düşünüyorduk.”

Bembeyaz önlükleriyle dalgalanan işçi kadınlar

“Beyaz önlük ve ayakkabılarımızla ‘haydi’ lafını duyar duymaz çıktık. İşçileri temsilcileri olarak biz yönlendiriyorduk. Topkapı’daki ampul fabrikasının önüne gelince ‘oturun’ dedim, bembeyaz önlükleriyle insanlar dalgalanıp oturdular. Polis kordonuna alındık. Geri dönmek üzereyken ‘biz buradan geçeceğiz’ diye karar verdik ve kadın-erkek el ele, kol kola kenetlenip polisi yarıdık. Askerleri de geçtik. Bunları nasıl yaptık, hâlâ anlamış değilim!.. Keşke 17’sinde de yürüseydik...”

— Nurten Arıcan, Abdi İbrahim İlaç Fabrikası işçisi, Kimya-İş işyeri temsilcisi.

“...Çelik yığını hâlindeki bir tank, akan insan nehrinin yatağındaki son gediği de ağır ağır ilerleyerek kapatmak üzere. Tankla burun burunayız! Yüzlerce el, çelik paleti tutuyor. Tankın üstünde askerler, ellerinde silah, parmakları tetikte! Kara önlüklü bir işçi kadın attı kendini tankın önüne! ‘Çiğne beni, çiğne!’ Bir an duraksıyor tank. Saliselik bir süre. İşçiler uçtu mu, sıçradı mı, şahlandı mı? Elleri tetikteki askerlere sarılıveriyorlar. Kara önlüklü genç kadın paletin önünde. Şimşek gibi bir kadın sesi: ‘Çiğne beni, çiğne!’”

— Kemal Yalçın

“Kitaplarda, romanlarda okuduğun ama bizden önceki kuşakların hiçbir şekilde bu çapta tanık olamadığı birçok şeye biz tanık olduk. Belki bir devrimin olabileceğini, bir hayalin dışında bu gücü görmek... Gerçekten bir şeyin yapılabileceğini ve bunun bir hayal olmadığını hissettik.”

— Jülide Aral

İşçilerin kararlılığının dindirilememesi üzerine İçişleri Bakanı, Vali ve DİSK yöneticileri İstanbul’da toplantı yaptı. 16 Haziran akşamüstü İstanbul ve Kocaeli’de sıkıyönetim ilan edildi. Yirmi bir DİSK yöneticisi gözaltına alınırken, 5 binin üzerinde işçi önderi işten atıldı.

Yasa değişikliğine direnen pek çok fabrikanın işçisi üretimi durdurma eylemine devam etti. Bu nedenle bazı sanayi bölgeleri askerî birlikler tarafından denetim altına alındı.

O günkü DİSK'in yerinde bugün yeller esiyor

70'lerin ikinci yarısından başlayarak üretim örgütlenmesi farklılaştı. Üretim binlerce parçaya bölünerek küçük ve orta boy işyerlerinden bir tedarikçi çevreleyen firmalar ağı yaratıldı. Yarı zamanlı, çağrı ile çalışma, eve iş verme ve fason üretim, tek bir işyerinde bile toplu pazarlık zeminini ortadan kaldırdı. Başından beri sendikalı ve sendikasız işçiyi, vasıflı ve vasıfsız işçileri, kadroluyla taşeron işçiyi, çalışan ile işsizi, erkek işçiler ile kadın ve çocuk işçileri, Türk işçiler ile Kürt ve göçmen işçileri birbirinin karşısına diken burjuvazi, sınıfın öfkesini birbirine yöneltmede yol aldı. İşçi sınıfı paramparça edildi.

Sınıfın taşeronlaştırma ve özelleştirme ile başlayan ve mevcut sendikal anlayışın da buna paralel olarak iyice çözülüp sarılaşmasıyla derinleşen örgütsüzleştirme hâli, neredeyse tüm tarihsel kazanımların el konulmasına suç ortaklığı eder hâldedir. Sınıfın örgütsüzleşmesinin derinliği büyüdükçe saldırılar da tırmanıyor.

Fakat şimdilerde, sendikasızlaştırma ve sınıfın onuruna yönelik saldırıların ayyuka çıktığı günlerde bu örgütsüzlük hâlinin dip noktasından yeni bir arayış filizleniyor. Son dönemde yaşanan direnişlerin ezici bir kısmı çıkışını sendikalaşma ve buna yönelik kısımlardan alıyor. Temel Conta, Toros Tarım, Queen Çiçekçilik, Aroma işçilerinin direnişi, DYO Boya, Portakal Plastik grevleri... Uzayıp giden bir liste var.

Bu listeden de anlıyoruz ki, tüm kazanımları elinden alınan işçi sınıfı, kendisini bu cehennemî koşullardan çekip çıkaracak öz örgütlülüklerinden başka bir gücün olmadığını yaşıyor ve şu ya da bu şekilde yeniden örgütlenme yönelimine giriyor. Kaderini eline almak, nasıl bir sendika istiyorsa onu kendi elleriyle yaratmak için direniyor. İstanbul'dan Amed'e, Urfa'dan Bursa'ya... Dört bir yanda işçiler, emekçiler hakları ve kazanımları için direnmeye devam ediyor. Yeni bir 15-16 Haziran ihtiyacı her geçen gün daha da yakıcılaşmış biçimlerde kendisini hissettiriyor. Sınıfın mevcut bilinç ve örgütlülük düzeyi bunu gerçekleştirme noktasından henüz uzak gibi görünüyor; ne var ki gerek 15-16 Haziran, gerek Gezi, gerek Metal Fırtına, gerekse son halka olarak 19 Mart sonrasının gençlik isyanı, görünürde hiçbir belirti hatta umut işareti yokken "olmaz" diye düşünülenin görkemli bir gerçek olarak karşımıza çıkabileceğini gösteriyor.

Elbette sadece bu umut ve güvene yaslanarak bekleyemeyiz. Alttan alta mayalanan dip akıntıyı hızlandırmak için elimizden geleni fazlasıyla yapmak zorundayız. Mayalanmakta

olan yeni 15-16 Haziran'lar, tıpkı tarihsel öncülü gibi yerleşik anlayış ve alışkanlıkları altüst edecektir. İçten içe çürümüş olanı bir kenara süpürecektir. O zaman olduğu gibi günümüzde de işçi sınıfının var olup olmadığını sorgulayan ya da onun gücüne güvensizliği teorize edenlere “Ben buradayım, vardım, varım ve var olacağım!” diyecektir.

Kadın Yazarların Tiyatrodaki Devrimi

Berfin Emektar-15 Haziran 2025



Emily Mann'in yönettiği, Diane Paulus'un yönettiği, şu anda Massachusetts, Cambridge'deki American Repertory Theater'da bulunan 'Gloria: A Life' adlı oyunun oyuncu kadrosu.

Günümüzde kadın yazarlar, hikâye anlatımında yenilikçi yöntemler deneyerek tiyatrodaki yeni ufuklar açmaktadır. Örneğin, Kerstin Specht eserlerinde genellikle kadınların toplumsal rollerini ve bireysel mücadelelerini işler. Kurbağa Prenses ve King Kong'un Kızları gibi oyunları feminist temalar ve yenilikçi anlatım teknikleriyle dikkat çeker

“Tarihi kazananlar yazar” mottosu esasen eksik bir anlatımı içerir. “Tarihi kazanan erkekler yazar” diskuru sadece bir kadın söylemi olarak değil, tarihin bir özeti gibi okunmalıdır. Kadınlar bu tarih içinde ya ‘yanaşma’ ya da ‘kapatma’ rolündeydi. Alternatif olmak istediklerinde ise ya yakıldılar ya da asıldılar. Sonuçta, siyasetten sanata tüm alanlarda erkek zihniyeti dünyayı bugünkü harap ve bitap bir gezegene dönüştürdü. Ancak bu tarih yazımına karşı, çoğulcu ve özgürlükçü bir toplumsal tahayyül inşa etme çabası da hiçbir zaman eksik olmamıştır.

Zorbalığa ve iktidara sadece klasik biçimlerde direnmedi insanlık âlemi. Söze, müziğe, duyguya ve düşünce gücünün o olağanüstü etkileyici karakterine de inanarak farklı bir varoluşa yöneldi. Sonuçta, bilim gibi, mitoloji gibi hakikati arama bulma hüviyeti kazanarak adına sanat denilen anlam ve yorum çabasıyla yeni gerçeklik üretimine yol açtı. Güzel ile çirkin düzleminde işleyen bir yol olarak sanatın içgörüsü olmadan âşık bile

olmak ne mümkün!.. Tiyatro, hakikatin bir yordamı olan sanatın önemli bir boyutu. İnsanlık tarihinin en eski sanat formlarından biri ve toplumun aynası olma işlevi aynı zamanda. Ancak bu aynada, tarih boyunca kadınların hikâyeleri genellikle bulanık ya da çarpık yansımıştır. Kadın karakterler sahnede yer alsın da onların hikâyelerini anlatanlar çoğu zaman erkek yazarlar olmuştur. Bu durum, kadınların tiyatro dünyasında kendi iç ve gerçek seslerini duyurmasını zorlaştırmıştır. İşte tam da bu nedenle, “Kadın Yazarların Tiyatrodaki Devrimi” başlığı, sadece sanatsal bir gelişimi değil, aynı zamanda tarihsel bir direnişi ve toplumsal dönüşümü de ifade eder. Bu nedenle tiyatro, yalnızca geçmişin temsil etmez; aynı zamanda alternatif bir gelecek tasavvurunun da sahnesi olabilir. Kadınların kendi sözleriyle kurdukları anlatılar, mevcut toplumsal yapının ötesine geçme potansiyeli taşır.

Bu başlığı seçmemizin ardında, kadın yazarların tiyatro tarihindeki yerinin sadece bir mücadele hikâyesi değil, aynı zamanda bir başarı hikâyesi olması gerçeği yatıyor. Kadın yazarlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine, kalıplaşmış kadın temsillerine ve sanatta erkek egemenliğine karşı çıkarak tiyatronun hem anlatı dünyasını hem de yapısını kökten değiştirmiştir. Erkek egemenin kaleminde ‘rol’ verilen kadın; bizzat yazarak, üretmek ve oynayarak kadınca bir oluşun tarihini yazmaya başladı böylece. Çünkü hayat kadınca bir var oluşturmaya ve kesinlikle hayatın her açıdan çoğalmasıyla ilgilidir.

Tiyatro ve Kadın: Neden Devrim?

Tiyatronun tarihsel gelişiminde kadınların temsili çoğu zaman adaletsizliklerle dolu olmuştur. Antik Yunan’da kadınların sahneye çıkmasının yasaklanmasından, Orta Çağ’da tiyatronun tamamen erkeklerin kontrolünde olmasına kadar uzanan bu tarih, kadınların hikâyelerinin genellikle erkek bakış açısıyla şekillendiğini gösterir. Shakespeare’in güçlü kadın karakterleri dahi, erkeklerin dünyasında var olan kadınların birer yansımasıdır. Kadınlar, tiyatrodaki çoğu zaman “rol” olarak vardır ama gerçek yaşam deneyimleri ve bakış açıları sahneye taşınmaz.

Unutmayalım ki kadın, ne erkeğin karşıtı ne de bir izdüşümüdür. Tamamen farklı bir var oluşturmaya ve bu evrenin doğası gereğidir. Kadın yazarların tiyatroya olan katkıları sanatın bu boyutunu daha hakiki ve anlamlı kılar. Kadınlar, sadece sahnede bir yer edinmekle kalmamış, sahne arkasında hikâyeye anlatıcıları olarak gerçek bir devrim de yaratmıştır. Onlar, sahneyi bir özgürleşme ve direnç alanına dönüştürmüş, kadınların sesini hem bireysel hem de toplumsal düzeyde duyurmayı başarmıştır.

Mirina Jeanne d'Arcê Ya Din

Nivîskar: Stefan Tsanev

Derhêner: Berfin Emektar

Werger:

Dilawer Zeraq

Listikvan:

Nurşen Adıgüzel

Yavuz Akkuzu

Özcan Ateş

ŞANDYA
BAJÊR
AMEDÊ

Sêwîrînera Afîşê: **Bahar Demirtaş** Cigira Derhêner: **Şîlan Alagöz**
Sêwîrînera Ronahî: **Îsmâîl Dağ** Muzîk: **Ramîn Rebi-î Cil û Berg:** **Beyan Bahmanî**

Çağdaş tiyatroda kadın yazarlar, daha önce ele alınmayan veya tabu olarak görülen konuları cesur bir şekilde sahneye taşır. Bugünün kadın yazarları, bireysel hikâyelerden

çok daha fazlasını, toplumsal adaletsizlikleri ve küresel meseleleri ele almıştır. Öne çıkan bazı temaları sıralarsak:

1. Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik:

Kadınların toplumsal baskılar altında kimliklerini nasıl inşa ettiklerine dair sorgulamalar, çağdaş kadın yazarların oyunlarının merkezinde yer alır. Örneğin, Caryl Churchill, *Cloud Nine* (Dokuzuncu Bulut) ve *Top Girls* (Zirvedeki Kadınlar) oyunlarında toplumsal cinsiyet rollerini ironik bir şekilde eleştirerek, kadınların tarihsel ve çağdaş mücadelelerini ortaya koyar.

2. Şiddet ve Travma:

Kadına yönelik şiddet ve toplumsal travmalar, çağdaş kadın yazarların sıkça ele aldığı konular arasındadır. Sarah Kane, şiddet, aşk ve insan psikolojisinin karanlık yönlerini araştıran eserleriyle bu alanda öncü bir figürdür. Kane'in *Blasted* adlı oyunu, savaş ve toplumsal yıkım üzerinden bireysel ve kolektif acıları gözler önüne serer.

3. Kadınların Çoklu Rollerini Sorgulama:

Çağdaş kadın yazarlar, kadınların modern dünyada yaşadığı çoklu rollerin (anne, iş kadını, eş, birey) yarattığı çatışmaları sahneye taşır. Yasmina Reza, eserlerinde aile içi ilişkiler ve bireysel çatışmalar üzerinden bu temaları işler. *Art* (Sanat) ve *God of Carnage* (Vahşet Tanrısı) gibi oyunları, kadın ve erkek rollerine dair ince mizah ve derin gözlemler sunar.

4. İklim ve Toplumsal Adalet:

Günümüzde kadın yazarlar, tiyatroyu yalnızca toplumsal cinsiyet meselelerini değil, çevresel ve küresel sorunları ele almak için de bir araç olarak kullanmaktadır. Feminist ekoloji ve çevre adaleti gibi konular bu bağlamda çağdaş tiyatrodaki yer bulmaya başlamıştır.

Feminist dramaturji, eşitlikçi ve adil bir toplum tahayyülünün sahne üzerindeki karşılığıdır. Kadın yazarlar, feminist tiyatronun yükselmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Feminist tiyatro, özü itibarıyla kadınların sadece mağdur olmadığını, aynı zamanda direnen, değiştiren ve toplumu dönüştüren bireyler olduğunu vurgular.

Eve Ensler'in *The Vagina Monologues* (Vajina Monologları), bu bağlamda devrim niteliğinde bir eserdir. Ensler, kadınların cinsellik, şiddet ve özgürleşme konularındaki deneyimlerini cesurca sahneye taşıyarak feminist tiyatroya küresel bir ses kazandırdı. Bu coğrafi çeşitlilik, kadın yazarların yalnızca temsil edilen değil, üretim süreçlerini dönüştüren özne olarak çağdaş tiyatroyu evrensel bir değişim alanına dönüştürdüğünü göstermektedir. Kadınların kaleminden çıkan metinler, yalnızca bireysel deneyimlere

değil, aynı zamanda kolonyalizm, göç, savaş ve direniş gibi evrensel meselelerde de kadın bakış açısını sahneye taşımaktadır. Bu da çağdaş tiyatroyu hem biçim hem de içerik açısından zenginleştirmektedir.

Kadın yazarların çağdaş tiyatrodaki etkisi yalnızca Avrupa merkezli gelişmelerle sınırlı değildir. Ortadoğu, Latin Amerika, Asya ve Afrika'dan kadın yazarlar da kendi özgün anlatılarını geliştirerek bu dönüşüme önemli katkılarda bulunmuştur. Örneğin, Nawal El Saadawi (Mısır), kadın bedeni ve ataerkil baskıya karşı kaleme aldığı metinlerle sadece Arap dünyasında değil, dünya genelinde yankı uyandırmıştır. Fatima Gallaire (Cezayir/Fransa), sömürge sonrası kimlik çatışmalarını ve kadınların özgürleşme mücadelesini iki kültür arasında kurduğu sahne diliyle işlerken; Maya Arad Yasur (İsrail), tarih ve kimlik üzerine çok katmanlı anlatılarıyla kadın bakışını yeni biçimsel denemelerle buluşturmuştur. Türkiye'den Sevilay Saral ise, feminist perspektifiyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların gündelik yaşamdaki direnişini sahneye taşıyan çalışmalarıyla dikkat çekmektedir.

Çağdaş tiyatrodaki kadınların yalnızca yazarlıkta değil, sahneleme ve prodüksiyonda da artan etkisi dikkat çekmektedir. Kadın yönetmenler, kadın yazarların eserlerini sahneye taşımakta ve tiyatronun anlatı dünyasında daha geniş bir temsil alanı yaratmaktadır.

Günümüzde kadın yazarlar, hikâye anlatımında yenilikçi yöntemler deneyerek tiyatrodaki yeni ufuklar açmaktadır. Örneğin, Kerstin Specht eserlerinde genellikle kadınların toplumsal rollerini ve bireysel mücadelelerini işler. *Kurbağa Prenses* ve *King Kong'un Kızları* gibi oyunları feminist temalar ve yenilikçi anlatım teknikleriyle dikkat çeker.

Kadın yazarlar, çağdaş tiyatrodaki giderek daha güçlü bir yer edinmekte ve hikâyeleriyle toplumsal dönüşüme öncülük etmektedir. Ancak kadınların eserlerinin sahnelenme oranı hâlâ erkek yazarların gerisindedir. Bu nedenle: Kadın oyun yazarlarının eserlerine daha fazla sahne alanı açılmalıdır. Kadınların tiyatro dünyasındaki temsili sadece sayısal olarak değil, içeriksel olarak da çeşitlenmelidir.

Kadın yazarların tiyatrodaki devrimi, sadece bir sanat formu değil, toplumsal eşitlik mücadelesi için de vazgeçilmez bir araçtır. Sonuç olarak belirtmek gerekiyor ki; kadınların rol aldığı, yazdığı, yönettiği bir dünyanın erkek egemen dünyadan farklı olacağını iddia etmek, mevcut egemenlik ilişkilerinin reddi ve yapılarının tasfiyesiyle mümkündür. Ve aynı zamanda kadının hissediş, duygu, düşünce, algı ve eyleminin egemen erkek tarzının dışında olması, devrim denen değişim hareketinin başlangıç noktası yapılmalıdır. Aksi

hâlde kötü bir karikatür olmaktan kendimizi kurtaramayız. İcat edilmiş kadın ile bize biçilmiş rolleri reddederek, kadını yeniden tanımlayarak, kötü bir taklit ve karşıtlık performansından kurtularak dünya sisteminin hiyerarşi, sömürü ve eşitsizlik gibi özelliklerinin dışında yepyeni bir dünya tasavvur ederek yazmalı...

Yazının bütününde anlatmaya çalıştığımız gibi, kadınlar sahneye yalnızca çıkmaz; sahneyi dönüştürür, dili yeniden kurar, hikâyeyi çoğaltır. Bu yaratım süreci, eril normlara benzemeden; onların diline, biçimine, değerlerine teslim olmadan geliştiğinde anlamlıdır. Belki de kadınların bu çoğulcu ve özgürleştirici yaratım gücü, tiyatroyu demokratik modernite paradigmasıyla buluşturmanın yollarını açabilir. Çünkü bu paradigma, tam da kadınların sezgisine, toplumsal olanı yeniden kurma yetisine, ortak yaşam tahayyülüne alan açan bir zemin sunar. Bu imkânın izini sürmek, onu sahnede ete kemiğe büründürmek, yalnızca kadın sanatçılara değil; bu dünyanın değişmesini isteyen hepimize düşen bir sorumluluk olabilir. Belki biz de, kendi yerimizden, kendi sesimizle bu sahnenin bir parçası olabiliriz.